

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ ВУГІЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ¹

Ю.З. Драчук, Н.В. Трушкіна, А.С. Гусак, Інститут економіки промисловості НАН України

Розглянуто теоретико-методологічні основи організаційно-економічного механізму управління інноваційним розвитком промислових підприємств. Визначено принципи формування організаційно-економічного механізму у вугільній галузі з урахуванням стану та результатів сучасної діяльності вугільних підприємств України.

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток економіки є стратегічним напрямом економічної політики України, а науково-технічний розвиток промислових підприємств розглядається як одна з найбільш важливих її проблем. Зі вступом у Світову організацію торгівлі передбачається суттєве прискорення інноваційних процесів, спрямованих на зростання випуску і реалізації нової конкурентоспроможної продукції, розширення виробничої діяльності та вихід на світові ринки.

Досвід розвинених зарубіжних країн переконує, що стійке соціально-економічне зростання досягається тільки на інноваційній основі за активного використання сучасних наукових розробок. Лише за таких умов реалізуються плани виробництва продукції високої якості, активізації ресурсозбереження, підвищення ефективності виробництва, забезпечення конкурентоспроможності продукції на внутрішньому і світовому ринках.

Одним з визначальних чинників прискорення економічного зростання є активізація інноваційної діяльності підприємств і перехід України на інноваційну модель розвитку економіки, яка ґрунтується безпосередньо на здобутті нових наукових результатів і їх технологічному впровадженні у виробництво, що забезпечує приріст ВВП переважно за рахунок вироблення й реалізації наукомістких продукції і послуг. Головною метою інноваційної моделі розвитку національної економіки є підвищення рівня її конкурентоспроможності завдяки використанню вітчизняного й світового науково-технічного й освітнього потенціалу.

Інноваційна діяльність у вугільній галузі нині розглядається як один з найважливіших чинників підвищення ефективності промислового виробництва. Активізація інноваційної діяльності потребує нової організації взаємовідносин між усіма учасниками інноваційного процесу, закріплення певних функцій за відповідними органами управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи управління інноваціями знайшли відображення в працях зарубіжних вчених І. Ансоффа, Х.К. Вахрейна, Т. Герпотта, П. Друкера, Дж. Еванса, Ф. Котлера, Ф. Ніксона, М. Портера, Б. Санто, Б. Твісса, Р. Форстера та ін. Питанням управління інноваційними процесами присвячені роботи вітчизняних вчених: Ю.М. Бажала, А.С. Гальчинського, В.М. Геєця, В.М. Гриньової, М.І. Кизима, О.О. Лапко, П.А. Орлова, В.С. Пономаренка, П.Г. Перерви, Л.І. Федулової, Д.М. Черваньова, А.І. Яковлева, а також учених країн СНД – С.В. Валдайцева, С.Ю. Глазьєва, П.Н. Завліна, С.Д. Ільїнкової, А.К. Казанцева, Н.І. Лапіна, Л.Е. Мінделлі, В.Г. Мединського, Е.А. Уткіна, Р.А. Фатхутдінова.

У зарубіжній та вітчизняній економічній літературі поняття «організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком промислового виробництва» не знайшло рівнозначного відображення. Доцільно розглядати складові частини даного поняття, що мають теоретичні обґрунтування в економічній літературі. До цих складових частин слід віднести: «організаційно-економічний механізм», «механізм управління інноваційним розвитком», «галузева специфіка».

Питаннями формування механізму управління інноваційною діяльністю, а також організаційно-економічного механізму реалізації інноваційної політики найбільш ґрунтовно займа-

¹ * За результатами досліджень в рамках наукового проекту «Модернізація гірничодобувної промисловості України» Інституту економіки промисловості НАН України, № держреєстрації 0113U004370.

лися вітчизняні вчені О.І. Амоша, І.П. Булеєв, В.М. Гриньова, А.І. Кабанов, Г.Ц. Ковальов, В. А. Колоколов, Л.Н. Матросова, А.В. Савчук, А.А. Садеков, Л.І. Федулова,

І.А. Фесенко та ін., де суть даного питання досліджувалася або стосовно конкретної галузі, або окремої його складової частини.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є визначення принципів формування організаційно-економічного механізму вугільних підприємств України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна діяльність, згідно з Законом України «Про інноваційну діяльність» [1], спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень і розробок та обумовлює випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Інноваційна діяльність промислових підприємств є процесом одержання та відтворення нових наукових і науково-технічних знань та їх реалізації в матеріальній сфері суспільства з обов'язковим економічним або іншим ефектом від нововведення (інновації).

Методологія системного опису інновацій в умовах ринкової економіки базується на міжнародних стандартах, відповідно до яких інновація визначається як кінцевий результат інноваційної діяльності, що набув втілення у вигляді нового або удосконаленого продукту, впровадженого на ринку, або вдосконаленого технологічного процесу, що використовується в практичній діяльності, або в новому підході до соціальних послуг, організаційних, структурних перетвореннях тощо [2].

Класик інноваційної теорії Й.А. Шумпетер розглядає інновації в динаміці як інноваційні процеси (виготовлення нового продукту, впровадження нового методу, освоєння нового ринку, отримання нового джерела сировини, проведення реорганізації) [3]. Тобто зачіпається саме інноваційна діяльність та її кінцевий результат. Адже процес впровадження нововведення на ринок вважається завершеним тільки тоді, коли споживач високо оцінить зроблене, буде вважати вироблений товар або послугу цінною стосовно своїх потреб. Й.А. Шумпетер підкреслював комплексність та динамічність інноваційної системи, де інновація має розглядатися в контексті інноваційної діяльності – діяльності по доведенню науково-технічних ідей, винаходів, розробок до результату, придатного до практичного застосування.

Комплексність інноваційної системи витікає з визначення, що інновація об'єднує науку, техніку, економіку, підприємництво і управління [2], де потрібний внесок науковців, конструкторів, технологів, інженерів, економістів, маркетологів тощо. Так, на думку О. Лапко, «інновація – це комплексний процес, котрий включає в себе створення, розробку, доведення до комерційного використання і розповсюдження нового технічного або якогось іншого рішення (новації), що задовольняє певну потребу» [4, с. 36].

Формування організаційно-економічного механізму інноваційного процесу в роботі І. Санду розглядається як «сукупність форм (ланок) і методів інноваційної діяльності, які взаємопов'язано і узгоджено функціонують у напрямі забезпечення науково-технічного прогресу в галузі» [5, с. 76]. І. Санду констатує, що організаційно-економічний механізм має характеризуватися комплексною структурою, включаючи організацію інноваційної діяльності на підприємстві, розвиток науково-технічної сфери, впровадження інновацій у виробництво, планування інноваційної діяльності, фінансування і кредитування науково-технічної діяльності на всіх її етапах (створення, розповсюдження інновацій і освоєння їх у виробництві), оподаткування і страхування організацій, що створюють і освоюють інновації, стимулювання розвитку інноваційного процесу, планування витрат на інноваційну діяльність, ціноутворення (на науково-технічну продукцію, завершені НДДКР, інновації і інноваційні проекти).

Ефективна реалізація стратегії розвитку, в тому числі й інноваційного, вугільного промислового підприємства неможлива без функціонування дієвого організаційно-економічного механізму управління цим розвитком.

Головним завданням сучасних промислових підприємств є їх перетворення на ефективні суб'єкти ринкових відносин, які здатні на самозбереження і саморозвиток при якісно новому стратегічному управлінні, яке передбачає гнучке та адекватне реагування на ринкові сигнали, сприяє своєчасному усуненню внутрішніх і зовнішніх погроз, захищає життєво важливі

інтереси підприємства і підвищує здатність до розвитку. Ця нова якість забезпечується за рахунок ефективного управління змінами на підприємстві, які мають стратегічне значення і спрямовані на інноваційний розвиток підприємства [6].

Проблеми формування організаційно-економічного механізму, сутність та інвестиційність реалізації інноваційної політики розглянуто в роботі Г.О. Холодного [7], де автором стверджується, що товарна інноваційна політика – одна із самих істотних і складних сфер інноваційної діяльності, яка вимагає глибоких знань, досконального опрацювання при її формуванні і наступній адаптації до сучасних умов розвитку вітчизняної економіки. А розвиток інноваційної діяльності має враховувати циклічність та хвилеподібність інноваційних процесів, а також глобальні трансформаційні процеси.

Динаміка інноваційних процесів в Україні свідчить про уповільнення та зниження обсягів інноваційної діяльності вітчизняних підприємств. Головною перешкодою на шляху активізації інноваційних процесів та переходу вітчизняної економіки на інноваційну модель розвитку є відсутність ефективного організаційно-економічного механізму реалізації товарної інноваційної політики.

Академік НАН України О.І. Амоша розглядає інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: «Синергетичний підхід до пошуку та розробки нових технічних рішень, що розглядався на прикладі хімічних виробництв, можна рекомендувати для вивчення та подальшого поширення в інноваційній діяльності інших галузей промисловості» [8, с. 8].

Вугільна промисловість України, безумовно, має певні особливості, які суттєво впливають на можливість її інноваційного розвитку. За даними Держдепартаменту промислового та гірничого нагляду, в Україні 90 % вугільних пластів небезпечні через викиди газу, 60 % – за вибухами вугільного пилу, 25 % – за самозайманням. Специфіка розміщення вугільних пластів передбачає середню глибину видобутку на рівні 730 метрів, на 35 вугледобувних підприємствах – понад 1 км.

Ці особливості розглядаються рядом дослідників. Так, у роботі А.І. Кабанова [9] відзначено, що «...характер заходів інноваційного розвитку і їхнього програмного забезпечення багато в чому залежить від техніко-економічного стану окремих підприємств і груп шахт у складі структур більш високого рівня або галузі в цілому. Тому для розробки програм будь-якого рівня необхідні техніко-економічні характеристики об'єктів у стартових умовах (бажано і з урахуванням ретроспективи), можливі шляхи і цільові настанови розвитку, прогнозних досліджень».

Одним з найважливіших завдань управління підприємствами вугільної галузі України, як стверджується в роботі І.А. Фесенко [10], є формування ресурсного потенціалу на рівні, який має забезпечити безперервність їх діяльності. Рішення цього завдання обумовлюється забезпеченістю функціонування організаційно-економічного механізму управління ресурсним потенціалом, що виступає основною процесною ланкою в досягненні економічного результату вугледобувного підприємства.

Досвід інноваційного розвитку у вугільній галузі показує, що, незважаючи на гострий дефіцит коштів для розвитку гірничої науки, науково-дослідними і проектно-конструкторськими інститутами вугільної промисловості разом з академічними інститутами розроблено і впроваджено пропозиції з модернізації і створення нового гірничошахтного устаткування, технологій ведення гірничих робіт, методів і способів покращання провітрювання і дегазації шахт, боротьби з газодинамічними явищами і підземними пожежами, знайдено тимчасові рішення щодо безпечної і економічної експлуатації устаткування основних технологічних комплексів шахт, яке безпосередньо впливає на ефективну діяльність і життєвий цикл підприємств галузі.

Пріоритетність розвитку вугільної галузі для модернізації економіки старопромислових вугільних регіонів та забезпечення енергетичної безпеки держави в цілому потребує впровадження дієвих механізмів її реформування з урахуванням базових орієнтирів. Такими базовими орієнтирами, як підкреслено в аналітичній записці «Щодо сприяння модернізації вугі-

льної промисловості в процесі структурної трансформації економіки старопромислових регіонів» [11], є проведення відкритого аналізу позитивних та негативних наслідків державних програм, пов'язаних із реструктуризацією вугільної галузі, та розробка чітких економічних показників і фінансових розрахунків при реалізації подальших етапів реструктуризації вугільної галузі. Вирішення системних проблем модернізації вугільної промисловості старопромислових регіонів України за [11] та вугільної галузі в цілому, на думку відомих вітчизняних вчених-дослідників, може здійснюватися в напрямках:

1. Нормативно-правове забезпечення реформ у галузі. До позитивних кроків на шляху до систематизації державних дій відносяться: Програма економічних реформ «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава», в якій одним із стратегічних завдань визначено реформу вугільної галузі – створення ефективної, беззбиткової вугільної галузі для забезпечення економіки сировиною за конкурентними на світовому ринку цінами; програма чітко визначає механізми подальшого процесу реструктуризації: приватизація життєздатних підприємств галузі та закриття безнадійно збиткових шахт, кардинальні дії щодо державного фінансування галузі: замість субсидування собівартості видобутого вугілля заплановано спрямовувати кошти на перекваліфікацію звільнених працівників галузі та підвищення їх мобільності на ринку праці; оновлення законодавчої бази – прийняття нормативно-правових документів, які закріплюють механізм зміни форм власності вугільних підприємств: Закон України «Про особливості оренди чи концесії об'єктів ПЕК, що перебувають у державній власності» (8 липня 2011 р.), Закон України «Про особливості приватизації вуглевидобувних підприємств» (12 квітня 2012 р.), де закріплено обов'язкове виконання майбутніми інвесторами вуглевидобувних підприємств країни умов Галузевої угоди і колективного договору.

2. Залучення інвестицій. Кроком до цього є реалізація пілотного проекту в рамках домовленостей між Президентом України В. Януковичем та Головою КНР Ху Цзіньтао щодо залучення інвестицій для оновлення і технічного переоснащення вітчизняної вугільної промисловості (до 1 млрд дол. на модернізацію українського вугледобувного комплексу), зокрема: договір між ВАТ „Лисичанськвугілля” і Науково-технічною корпорацією „Тяньді” щодо реалізації пілотного проекту модернізації шахти „ім. Д.Ф. Мельникова” (Луганська область) на суму 85 млн доларів за рахунок кредитних коштів Державного банку розвитку КНР.

3. Розвиток сфери послуг. Для структурної перебудови вугільної промисловості з концентрацією виробництва та закриттям збиткових шахт, що призводить до необхідності значного скорочення робітників вугільної галузі, Кабінетом Міністрів України 30 червня 2010 р. прийнято Постанову № 527 «Про створення нових робочих місць для забезпечення зайнятості населення вуглевидобувних регіонів», яку слід вважати одним із інструментів реструктуризації вугільної галузі та захисту населення від наслідків ліквідації вуглевидобувних підприємств.

4. Стимулювання внутрішнього попиту на вугілля, збільшення потреби у споживанні вугілля на внутрішньому ринку України. Йдеться про перехід теплоелектростанцій на збільшене споживання вугілля, де перспективним є й широке запровадження практики раціонального використання паливно-енергетичних ресурсів шляхом комбінованого виробництва електричної та теплової енергії з використанням місцевих енергетичних ресурсів (когенерації). За підрахунками спеціалістів профільного міністерства, перехід ТЕЦ на вугілля дозволить економити близько 6 млрд кубометрів газу на рік. Впровадження водно-вугільної технології дозволить зменшити шкідливі викиди в атмосферу, зменшити техногенне навантаження на навколишнє природне середовище.

У травні 2011 р. в рамках комплексної модернізації Старобешівської ТЕС ПАТ ”Донбасенерго” введений до експлуатації енергоблок № 4, на якому вперше в Україні було використано технології спалювання низькосортного вугілля в циркулюючому шарі без використання газу. Дана технологія створює технічні можливості для використання на ТЕС усіх марок вугілля та значно покращують показники екологічної безпеки.

5. Розвиток інновацій, залучення регіональних наукових профільних інститутів до розробки та впровадження проектів, спрямованих на оптимізацію видобутку вугілля. Зокрема, поширення досвіду із утилізації шахтних відходів та подолання проблем викидів метану. У Донецькому регіоні впроваджується проект із утилізації териконів компанією Coal Energy S.A. у м. Сніжне. Впроваджуються проекти дегазації шахтного виробництва. За даними ВО „Донбасгеологія”, розвідані шахтні пласти мають запаси метану 645 млрд м³, у тому числі на діючих шахтах – 293 млрд м³. З 2011 р. ПАТ „Шахта ім. О.Ф. Засядька” завершило буріння дегазаційної свердловини на глибині 3,4 тис. метрів, із застосуванням нових технологій буріння. Свердловина „Засядькоглибока N1” була пробурена з використанням бурової установки фірми National Oilwell Varco (Dresco) вантажопідйомністю 160 тонн, закупленої шахтою в Канаді.

6. Поширення практики реформування соціальної інфраструктури монофункціональних міст. Зокрема, на увагу заслуговує позитивний досвід органів місцевої влади м. Українська щодо подолання депресивності міста після закриття шахти за рахунок безкоштовної передачі житлового фонду власникам, стимулювання повернення до міста мешканців, розвитку малого та середнього бізнесу, розбудови інфраструктури, повернення місту статусу «місто-супутник».

7. Формування корпоративної соціальної відповідальності бізнесу: довгострокове зобов'язання компаній сприяти економічному розвитку. Позитивним у цьому напрямі є досвід вітчизняних інвесторів: корпорацій СКМ, ДТЕК. У 2012 р. ДТЕК мав намір інвестувати у підвищення безпеки праці на шахтах понад 570 млн гривень, що на 200 млн грн. більше, ніж у минулому році. У 2011 р. (порівняно з 2010 р.) на підприємствах ДТЕК рівень смертельного і важкого травматизму знижено на 53 % (з 17 до 8 випадків), загальний травматизм зменшився на 14 % (з 511 до 441 випадків), коефіцієнт частоти нещасних випадків знизився на 12 %.

Враховуючи тенденції інноваційного розвитку в Україні, акцентовано увагу на мотивах та пошуках стимулів розвитку інноваційної діяльності у вугільній галузі із залученням вітчизняних фахівців, які працюють над розв'язанням економічних та правових проблем інноваційного розвитку.

Саме поєднання теоретичних, статистичних і соціологічних узагальнень та аналізу дають можливість здійснити комплексну наукову оцінку проблем і можливостей активізації інноваційної діяльності та її розвитку. Ця ідея обумовила підготовку та проведення анкетного опитування вітчизняних фахівців із проблем інноваційного розвитку. Гіпотези експертного опитування були спрямовані на пошук шляхів активізації інноваційної діяльності через застосування системи важелів економічного, організаційного, правового та інституційного характеру.

Дослідження проблем розвитку інноваційних процесів вугільної промисловості проведено методом експертних оцінок, що базуються на оцінках думок фахівців щодо перспектив розвитку галузі [12]. Організація експертної оцінки здійснювалася у кілька етапів: вибір експертів і формування експертних груп; підготовка анкет для опитування експертів; визначення групових оцінок на основі оцінок окремих експертів. Правила і процедури опитування експертів забезпечували об'єктивність думок експертів. До числа умов, що забезпечували формування якісних оцінок, віднесено: надання експертам необхідної інформації; простота і зручність роботи з анкетами; однозначність питань; незалежність формування експертами власної думки; прийнятні витрати часу, зручний час одержання відповідей; збереження анонімності відповідей для членів експертної групи.

В опитуванні взяли участь 40 фахівців галузевих науково-дослідних і проектно-конструкторських інститутів та організацій (40%), вищих навчальних закладів вугільного профілю (10%), виконавчих державних органів (22%), вугільних підприємств (28%).

Результати опитування показали, що стан інноваційних ресурсів вугільної галузі залежить від ряду факторів і умов (рис. 1), серед них розглянуто:

- шляхи забезпечення в перспективі вугільною продукцією потреб України;
- пріоритетні шляхи інноваційного розвитку шахтного фонду в найближчі 10 років;
- джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств державної власності у найближчій перспективі;

джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств недержавної власності у найближчій перспективі;
 доцільні нетрадиційні шляхи розвитку господарської діяльності збиткових шахт;
 ймовірні шляхи гальмування розвитку інноваційних процесів;
 доцільні методи й шляхи стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах; форми заохочення інноваційної діяльності;
 напрями державного регулювання інноваційних процесів в промисловості.

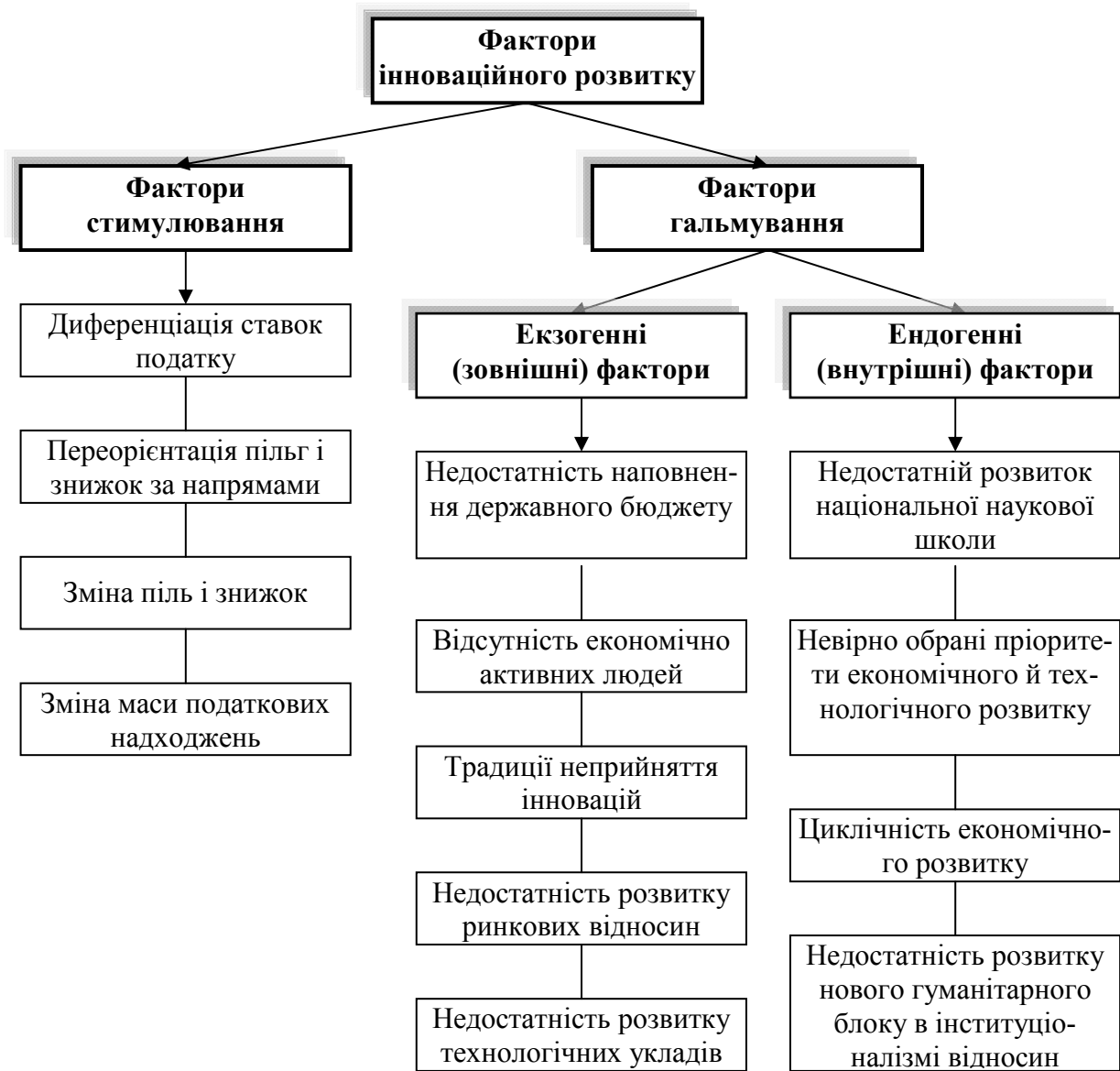


Рис. 1. Фактори інноваційного розвитку вугільної галузі

На думку експертів визначено пріоритети й можливі шляхи розвитку галузі, стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах, державного регулювання інноваційних процесів. Так, можливість забезпечення вугільною продукцією потреб України цілком за рахунок власного виробництва в далекій перспективі вважають 40% експертів, 57,1% вважають можливим забезпечення за рахунок власного виробництва і обмеженого імпорту вугілля; жоден експерт не вважає можливим повністю відмовитися від видобутку вугілля і потребу в ньому задовольняти цілком за рахунок імпорту вугілля (рис. 2).

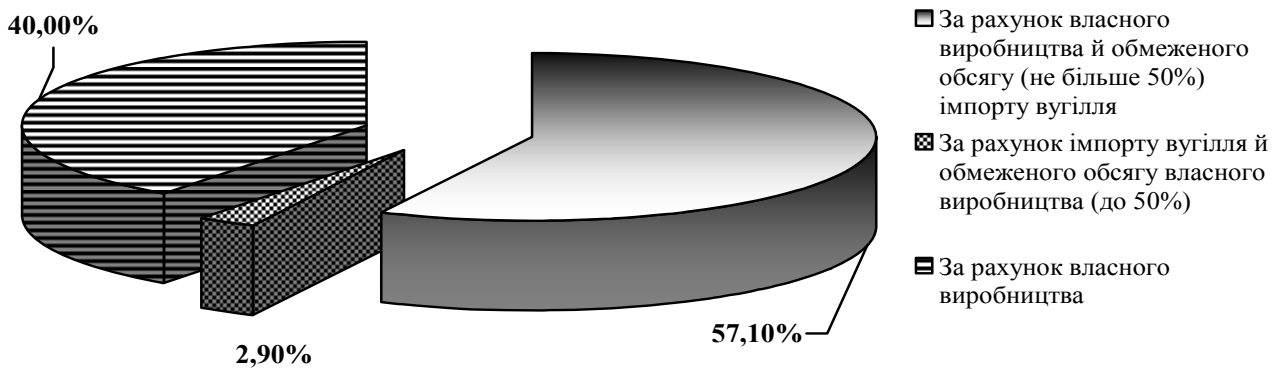


Рис. 2. Перспективи забезпечення вугільною продукцією потреб України, % за результатами опитування

Заслужують уваги думки експертів щодо коректності питання «Пріоритетні шляхи інноваційного розвитку шахтного фонду в найближчі 10 років» у редакції, яку наведено в анкеті. Всі три пріоритети, що наведено в анкеті, на думку експертів, є вкрай актуальними і можуть розглядатися в залежності або разом одночасно у певних пропорціях (рис. 3).

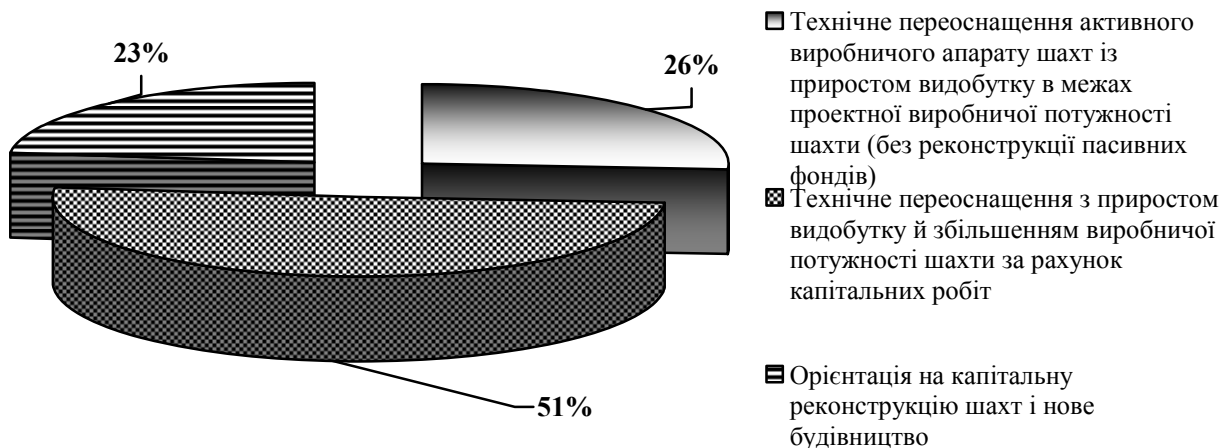


Рис. 3. Розподіл пріоритетних шляхів інноваційного розвитку шахтного фонду в найближчі 10 років, % за результатами опитування

Усе залежить від того, яке місце займає програма науково-технічного розвитку вугледобувного виробництва у ієрархічному рівні управління галуззю. Якщо мова йде про вугледобувне підприємство або окрему шахту, яка входить до нього, пріоритетними є технічне переоснащення активного виробничого апарату шахт із приростом видобутку в межах проектної виробничої потужності шахти або технічне переоснащення з приростом видобутку і збільшенням виробничої потужності за рахунок капітальних робіт. При цьому з метою підтримання належного рівня ефективності виробництва, а також його підвищення – технічне переоснащення активного виробничого апарату шахт із приростом видобутку в межах проектної потужності шахт – повинно відбуватися на постійній основі. Досягнення такої задачі, але із суттєвим підвищенням обсягів видобутку, має здійснюватися на основі технічного переоснащення із збільшенням виробничої потужності шахти за рахунок капітальних робіт.

При формуванні програми галузевого рівня необхідно мати на увазі одночасно усі три варіанти пріоритетів, але у пропорціях, що при врахуванні реальних інвестиційних можливостей для реалізації кожного з них (варіантів) на ближню, середньострокову і далеку перспективи забезпечується виконання поставлених перед галуззю завдань (обсягів видобутку вугілля, його ефективності та якості, конкурентоспроможності тощо).

Головною проблемою на шляху розвитку інноваційних процесів у вугільній галузі є інвестиційне забезпечення впровадження інновацій.

На практиці вугільна промисловість стикається з проблемою недостатності ресурсів для розвитку інноваційних процесів, які відповідають тенденціям ринку. Головними перешкодами на шляху інноваційних процесів є обмеженість централізованого фінансування, недостатній обсяг власних коштів у підприємств, недостатня через високий ризик привабливість довгострокових вкладень для вітчизняного банківського капіталу, іноземних інвесторів.

Більша частка підприємств галузі на сьогодні є збитковими і утримуються за рахунок дотацій з державного бюджету, обсяг яких, на відміну від обсягів вуглевидобування, постійно зростає.

За умов, у яких сьогодні функціонує вугільна промисловість України, шляхами її ефективного реформування визнано приватизацію підприємств галузі, а також залучення ефективного приватного інвестора для управління державною власністю об'єктів паливно-енергетичного комплексу на умовах оренди чи концесії. За оцінками фахівців проекту Європейського Союзу «Програма підтримки вугільного сектору в Україні», важливою передумовою цього має стати забезпечення ефективності фінансового менеджменту інвестиційних проектів – як з боку держави, так і з боку потенційних інвесторів, з метою зниження рівня інвестиційних ризиків.

Одним із традиційних і найпоширеніших інструментів управління ризиками інвестиційних проектів виступає їх страхування. При цьому, як відзначається в роботі [13], у масштабних, довгострокових інвестиційних проектах, які мають велике стратегічне значення для національної енергетичної та економічної безпеки, а також значне соціальне та екологічне навантаження (що цілком справедливо для вуглевидобутку), одним з ключових учасників, як правило, виступає держава. Відповідно, страховий захист має вибудовуватися, урахуовуючи, у першу чергу, національні інтереси, носієм яких вона виступає.

Таким чином, важливим елементом механізму активізації інноваційної діяльності є страхування, тобто формування, розподіл і використання спеціального страхового фонду для подолання різного роду втрат і збитків під час здійснення інноваційної діяльності - за допомогою виплати страхового відшкодування. При цьому страхові платежі вносяться до спеціального фонду страхових організацій, які виплачують підприємству страхову суму в разі ризикових ситуацій, пов'язаних зі здійсненням інноваційних проектів. Елементами страхування підприємницького ризику є: обов'язкове державне комплексне страхування підприємств і корпорацій у тих галузях, сферах і регіонах, які піддаються постійному завищеному впливу несприятливих і непередбачених обставин; добровільне страхування як за допомогою державної, так і комерційної системи страхування.

Важливе значення для прогнозування розвитку вугільної галузі надається питанням визначення джерел фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств державної власності. Фінансування таких витрат, як вважає 68% експертів, має бути 50% і більше з державного бюджету (рис. 4). Фінансування витрат на розвиток вугільних підприємств недержавної власності вважається, за думкою 57% експертів, здійснювати за рахунок власних коштів (рис. 5).

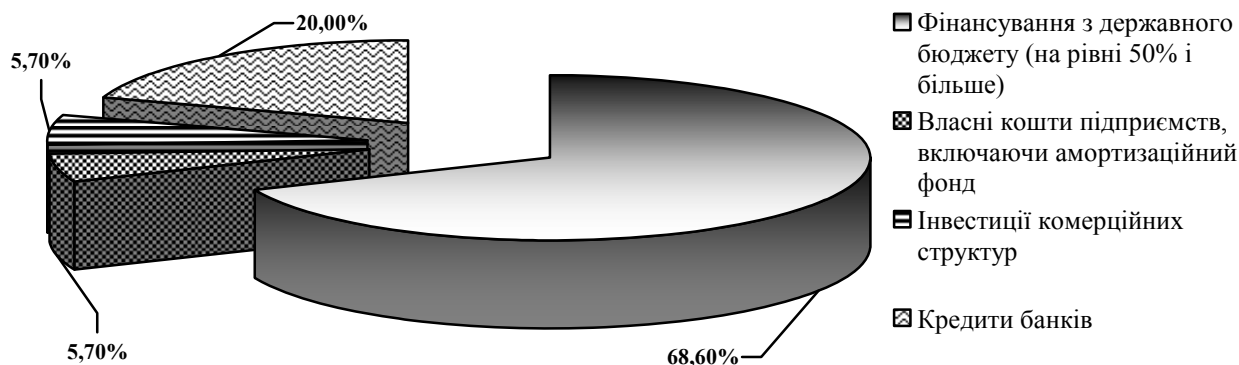


Рис. 4. Джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств державної власності, % за результатами опитування

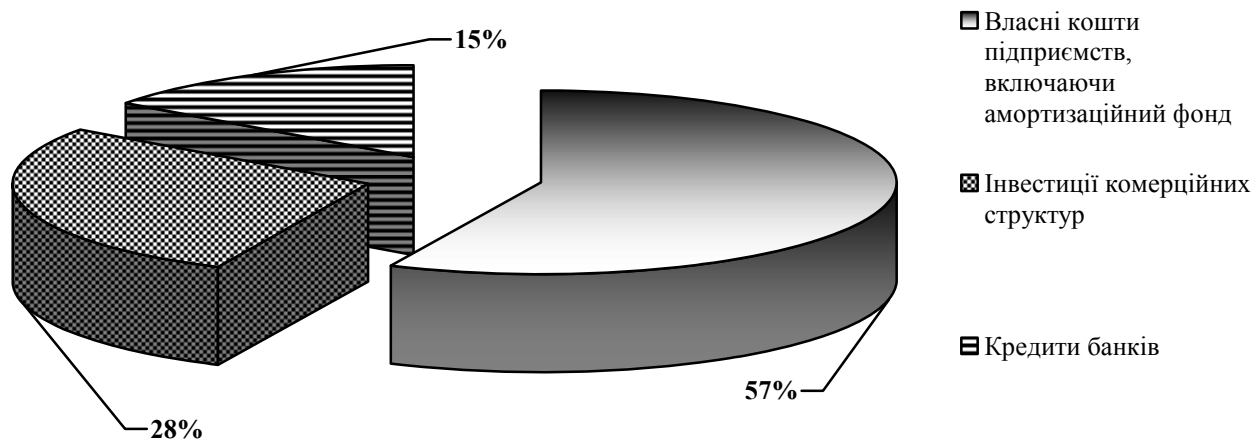


Рис. 5. Джерела фінансування витрат на інноваційний розвиток вугільних підприємств недержавної власності, % за результатами опитування

Важливе теоретичне і практичне значення для рішення сучасних задач в галузі інвестування, реконструкції і модернізації виробництва мають проблеми стимулювання інноваційної діяльності.

Розвиток інноваційної діяльності в Україні стримується рядом таких факторів, як відсутністю чіткої державної концепції, недосконалістю нормативно-правової бази, суперечливістю прийнятих відповідних управлінських рішень.

За даними опитувань доцільними методами й шляхами стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах виокремлено податкове регулювання (табл. 1) та змішані форми заохочення інноваційної діяльності (табл. 2), серед яких до пріоритетних слід віднести:

- диференціацію ставок податку та зміну пільг і знижок;
- використання поряд з податковими пільгами ефективною амортизаційної політики;
- сполучення у різних варіантах фінансування й оподаткування ризикових проєктів, контрактних досліджень із зовнішніми джерелами фінансування;
- створення безподаткових зон на обговорений термін.

Таблиця 1. Доцільні методи й шляхи стимулювання інноваційної діяльності на вугільних підприємствах

Податкове регулювання:					
зміна маси податкових надходжень	заміна одних способів або форм обкладання податками іншими	диференціація ставок податку	зміна пільг і знижок	переорієнтація пільг і знижок по напрямках, об'єктах і платниках (повне або часткове звільнення від податків, відстрочка платежу)	інші методи (податковий, дослідницький кредит тощо)
Основний склад експертів					
28,6 %	8,6 %	60,0 %	40,0 %	54,3 %	2,9%

Таблиця 2. Змішані форми заохочення інноваційної діяльності

Форми заохочення інноваційної діяльності	Основний склад експертів, %
Сполучення у різних варіантах фінансування й оподаткування ризикових проєктів, контрактних досліджень із зовнішніми джерелами фінансування, а також капіталовкладення у відновлення виробничих фондів	40,0

Використання поряд з податковими пільгами ефективної амортизаційної політики, що базується на оцінках основних фондів та норм амортизації із своєчасним урахуванням фактору інфляції в діючих методиках амортизаційних відрахувань	57,2
Створення безподаткових зон на обговорений термін і на конкретних умовах для сприяння формуванню наукових технопарків, технополісів тощо	37,1
Інші шляхи (підвищення інтересів наявного інтелектуального потенціалу галузі та рівня управлінської культури в сфері комерціалізації й організації інноваційного процесу; впровадження механізму втілення положень Кіотського протоколу на Україні)	22,9

Висновки. Організаційно-економічний механізм управління інноваційним розвитком вугільного підприємства має бути орієнтований на фінансування, матеріальне і трудове забезпечення новизни у сфері виробництва, організації праці, маркетингового обслуговування. У стратегії інновацій, яка базується на розвитку новизни в технології виробництва, важливо підпорядкувати організаційно-економічний механізм зниженню витрат виробництва, випередженню у динаміці цього зниження своїх конкурентів.

Важливішим елементом внутрішнього організаційно-економічного механізму повинна виступати ефективна система стимулювання інноваційності підприємств, у яку мають входити системи заохочення працівників і колективів: системи заробітної плати, премій, соціальних благ.

Безумовно, у питаннях розробки та впровадження організаційно-економічних механізмів управління інноваційним розвитком підприємств, відповідного інструментарію існує велика кількість проблем як теоретичного, так і практичного характеру, над вирішенням яких має продовжуватися науково-дослідна робота.

Список літератури

1. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Офіційний вісник України. – 2002. – № 31. – С.145-149.
2. Статистика науки и инноваций. Краткий терминологический словарь / Под ред. Л.М. Гохберга. – М.: Центр исследований и статистики науки, 1996. – 337 с.
3. Шумпетер И.А. История экономического анализа / И.А. Шумпетер; в 3-х т.: пер. с англ.; под ред. В.С.Автономова. – СПб: Экон. шк., 2004. – Т.1. – 453 с.
4. Лапко О. Інноваційна діяльність як фактор підвищення ефективності вітчизняної економіки / О. Лапко // Фінанси України. –1998. – № 6. – С. 31-36.
5. Санду И. Активизация инновационной деятельности в АПК / И. Санду // АПК: Экономика, управление. 2005. – № 11. – С. 73-79.
6. Воронков Д.К. Развитие предприятия: управление змінами та інновації: монографія / Д.К. Воронков, Ю.С. Погорелов. – Харків: АдВА™, 2009. – 436 с.
7. Холодний Г.О. Організаційно-економічний механізм реалізації товарної інноваційної політики: монографія / Г.О. Холодний, М.А. Борисенко. – Харків: Харківський нац. економічний ун-т, 2009. – 196 с.
8. Амоша О.І. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах: теорія і практика / О.І. Амоша, І.П. Булеєв, Г.З. Шевцова // Економіка промисловості. – 2007. – № 1. – С. 3-9.
9. Кабанов А.І. Ринкові механізми у здійсненні інноваційного розвитку вугільної галузі / А.І. Кабанов, Ю.З. Драчук, О.М. Єременко // Майбутнє України: стратегія поступу. – Донецьк: Юго-Восток, ЛТД, 2008. – С.158-164.
10. Фесенко І.А. Організаційно-економічний механізм управління ресурсним потенціалом вугледобувних підприємств / І.А. Фесенко // Вісник економічної науки України. – 2010. – № 1(17). – С. 138-142.
11. Щодо сприяння модернізації вугільної промисловості в процесі структурної трансформації економіки старопромислових регіонів: аналітична записка / І.М. Доля, Н.В. Кокора; Регіональна філія Нац. інституту стратегічних досліджень у м. Донецьку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/899/>. – Назва з екрану.

12. Драчук Ю.З. Організаційно-економічні механізми розвитку інноваційних процесів у вугільній галузі / Ю.З. Драчук, А.С. Гусак, І.М. Кочешкова, О.М. Єременко // Економічний вісник Національного гірничого університету. – 2008. – № 4. – С.26-32.

13. Гусак А.С. Держава як суб'єкт страхового захисту інвестицій у вуглевидобування / А.С. Гусак // Вісник Вінницького політехнічного інституту: науковий журнал. – 2012. – № 5. – С. 27-30.

ПІДВИЩЕННЯ МОТИВАЦІЇ ТА ЕКОНОМІЧНОГО СТИМУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ ДО ПОЛІПШЕННЯ УМОВ ПРАЦІ

О.Г. Вагонова, Л.В. Касьяненко, Державний ВНЗ «Національний гірничий університет»

Виконано аналіз можливих шляхів підвищення мотивації та економічного стимулювання підприємств до поліпшення умов праці. Запропонований механізм підвищення мотивації шляхом внесення змін до існуючого законодавства з питань охорони праці.

Економічне стимулювання і вдосконалення законодавства з охорони праці є основними механізмами стратегії захисту трудящих в усіх індустріально розвинених країнах світу. Стимулювання можна розглядати як непрямий метод, тоді як законодавство з охорони праці розглядається як прямий метод, націлений на найнебезпечніші умови праці і політика в області охорони праці у всьому світі, як правило зосереджена в основному на виконанні законодавства. Вже з початку дев'ятнадцятого століття вчені сперечаються про переваги прямого і непрямого регулювання [1]. За думкою прихильників економічного стимулювання, воно має суттєві переваги перед законодавчим регулюванням. Вони полягають в наступному:

Не всі встановлені правила та норми виконуються належним чином, для підприємств достатньо легко ігнорувати правила, покликані контролювати умови праці. Ця проблема особливо актуальна у вугільній галузі, де правила особливо детальні і стосуються конкретних умов. Наприклад, на шахтах досить часто спостерігаються випадки несанкціонованого втручання в роботу засобів автоматичного газового контролю, не здійснюється попереднє зволоження вугілля в масиві з метою зниження запиленості повітря тощо [2-4].

Зі зміною умов появляются нові правила. Кількість нормативно-правових актів з охорони праці стає все більше, і лише професіонали в області охорони праці можуть в них розібратися. Основна перевага економічного стимулювання - більш загальний підхід і простота, а, що найважливіше: мова економічного стимулювання - це мова бізнесу. Керівники можуть бачити вплив, який здійснює впровадження заходу з охорони праці на роботу шахти, і вони реагують на нього так само, як на будь-який інший чинник витрат або отримання прибутку.

Потенціал економічного стимулювання в тому, що воно діє від низу до верху і на всіх рівнях: будь-який наявний ризик в області охорони праці може мати свій власний тип економічного стимулювання незалежно від рівня, досягнутого шахтою в цій області у минулому. У цьому полягає його найголовніша відмінність від більшої частини правил, які визначають мінімальний рівень заходів, що приймаються, для їх дотримання. Досягши такого мінімуму правила вважаються за виконані, і не вимагається подальшої роботи по вдосконаленню умов праці.

Економічне стимулювання легко пристосовується до нових класів ризиків у міру їх виникнення. Завдяки тому, що воно не зосереджене на процесі, в результаті якого зароджується ризик, а тільки на результатах, економічне стимулювання легко застосовується як до нових, незнайомих класів ризиків, так і до старих. Що стосується системи регулювання, новий клас ризиків вимагає нових правил, і цей процес дуже громіздкий, повільний і політично неоднозначний. Перевага економічного стимулювання в порівнянні з регулюванням набуває все більшого значення у міру прискорення технологічних змін.

Економічне стимулювання - гнучкий інструмент, що дозволяє підприємствам знаходити ефективні вирішення проблем охорони праці. Економічні підходи, ґрунтуючись на результа-